

Prof. dr Mirjana Nadaždin Defterdarević

Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

INDIVIDUALNA I KOLEKTIVNA LJUDSKA PRAVA – KONTROVERZE JEDNE PODJELE

Značaj, brojnost i raznovrsnost ljudskih prava usloveli su potrebu njihove klasifikacije. U nedostatku opšteprihvaćenog i jedinstvenog kriterija nastale su različite podjele, manje ili više utemeljene. Podjela ljudskih prava nastala prema njihovim titularima, na individualna i kolektivna, izaziva najviše kontroverzi.

Osnovni pravac razmišljanja o ljudskim pravima, kojeg zastupaju ortodoksne liberalne teorije, ljudska prava tumači kao imanentno individualna. Pokret i teorija multikulturalizma sve glasnije proklamuju različita kolektivna prava uz koja se sve češće pominje i kategorija prava koja podrazumijevaju zajedničko uživanje. Ova kategorija se obično formuliše kao pravo pojedinaca da u zajednici s drugima uživaju neko pravo.

U suštini, svako pravo ima kolektivnu dimenziju. Ova konstatacija nameće pitanje mogu li se kolektivna (grupna) prava konceptualizirati sa aspekta liberalne teorije društvene pravde koja počiva na principu jednakosti pojedinaca.

Ako prihvatimo društvenu opravdanost i teorijsku utemeljenost kolektivnih prava, ostaje spornim pitanje da li su titulari pojedinačni članovi grupe ili/i kolektiv kao cjelina, što je osobito izraženo kada su u pitanju kulturna prava.

Ključne riječi: Ljudska prava; Individualna prava; Kolektivna prava; Grupna prava; Kulturna prava.

1. KLASIFIKACIJA LJUDSKIH PRAVA – UVODNE NAPOMENE

Brojnost, raznovrsnost i značaj ljudskih prava učinili su nužnom njihovu klasifikaciju. Pomanjkanje opšteprihvaćenog i jedinstvenog kriterija korištenog u tu svrhu za rezultat je imalo različite podjele koje

su više ili manje uspješno i dosljedno održale i potvrdile specifičnost na kojoj su zasnovane.¹

Najstarija i najčešće pominjana podjela govori o tri generacije ljudskih prava. Njihovo ishodište je u metafori čiji se sadržaj kroz njih ostvaruje: sloboda (građanska i politička prava), jednakost (ekonomska, socijalna i kulturna prava) i bratstvo (solidarnost).² Osnovni kriterij grupisanja ljudskih prava u ovom slučaju bio je trenutak njihovog nastanka.

Naredne podjele kao kriterij razlikovanja odabrale su:

1. Društvene sfere u kojima se realizuju (građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava);
2. Međusobni odnos prava (podjela na osnovna i izvedena prava);
3. Ulogu države u realizaciji garantovanih prava (od pasivne uloge i potpunog uzdržavanja (negativna prava), do kategorije za čije je ostvarivanje aktivnost države nužna (pozitivna prava);
4. Razlikovanje po titularima kojima prava pripadaju (kategorija individualnih i kolektivnih prava);
5. Mogućnost ostvarivanja proklamovanog sadržaja kroz sudsku zaštitu, na čemu se temelji podjela na utuživa i neutuživa prava.

Uprkos činjenici da su se ove podjele već ustalile, ne treba smetnuti s uma da one nisu uvijek dosljedne u poštovanju specifičnog svojstva na kome počivaju, da pojedina prava usljed nekonzistentnosti načinjenih klasifikacija srećemo na više mjesta, što opravdano govori u prilog njihove relativizacije.

Prva generacija ljudskih prava, „pravo da...“ ili „sloboda od...“, klasična građanska i politička prava, koja su normirana članovima 2 do 21 Univerzalne deklaracije, kasnije i Pakta o građanskim i političkim pravima, definišu se kao negativna, mada je sasvim sigurno da se neka od njih, poput prava na ličnu sigurnost, prava na slobodne izbore, na pošteno i javno suđenje, i neka druga nikada ne bi mogla realizovati bez aktivnog djelovanja države.

¹ V. Dimitrijević *et al.*, *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Beograd 2007, 58.

² K. Vasak, *A Thirty Year Struggle*, UNESCO courier, 1977, 29.

Druga generacija ljudskih prava određena je u pozitivnom smislu, to su „prava na...“, koja za svoje ostvarenje pretpostavljaju aktivnosti države u smislu stvaranja jednakih pretpostavki za njihovu realizaciju.

U odnosu na prvu generaciju ljudskih prava koja su apsolutna – ne traže ni materijalna ulaganja ni aktivno djelovanje države, druga generacija ljudskih prava je programska, postupna u svojoj realizaciji i zavisi od materijalnih obaveza koje država mora izvršiti, jednako kao i radnji koje mora preduzeti, da bi njihovo ostvarivanje omogućila. Važan aspekt socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava, prava druge generacije, je pomoć članovima zajednice koji sami bez te pomoći nisu kadri da ostvare ova svoja prava. To je razlog što je garantovanje ovih prava davno prepoznato kao „više jedan veliki zakonodavni program, nego jedan skup određenih pravnih pravila“.³ Upravo to je razlog za postepeno ostvarivanje ovih prava, što se objašnjava i preuzimanjem obaveza države za njihovo garantovanje u skladu s njenim mogućnostima.

2. KOLEKTIVNA LJUDSKA PRAVA I PROBLEM NJIHOVE LEGITIMACIJE

Značajan broj autora zasniva razliku između prve i druge generacije ljudskih prava i na osnovu titulara prava. Za prvu generaciju to su pojedinci i ova prava svoju legitimaciju temelje na individualističkom konceptu, dok je u drugoj generaciji riječ o kolektivnim pravima koja nisu vezana samo za pojedinca, već pripadaju kolektivitetima formiranim po različitim osnovama.

Koncept individualnih ljudskih prava počiva na ideji prosvjetiteljstva o „prirodnim i neotuđivim pravima čovjeka“. Da bi građani mogli biti međusobno jednaki eminentno politički subjekti u javnoj političkoj sferi društva, moraju se osloboditi svake zasebne partikularne vezanosti, tipične za tradicionalno predpolitičko društvo.⁴ Svaka grupna afilijacija smatrana je reliktom prošlosti i smetnjom za emancipaciju pojedinca kao slobodne ličnosti.

Individualistički koncept ljudskih prava slijedi Opšta deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. god. i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966, koji su prvenstveno usmjereni na zaštitu pojedinca, što proizlazi iz načina kako su formulisane njihove odredbe

³ S. Jovanović, *Ustavno pravo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1922, 459.

⁴ N. Bobio, *Liberalizam i demokracija*, Zagreb 1992, 7.

(„Svako ima pravo...“). Opšteusvojeni individualistički pristup ogleda se i u postupcima njihove zaštite, koji se i u nacionalnom, i u međunarodnom okviru, pokreću na inicijativu pojedinca-titulara prava.

Mada je individualni karakter ljudskih prava naglašen posebno u domenu društvenog djelovanja pojedinaca, odnosno njegovih društvenih odnosa, to nikako ne znači da je zanemaren aspekt u kome se pojedinac realizuje kao član zajednice.

Čovjek je integrisan u različite društvene odnose, od kojih neki nalaze svoj izraz i priznanje u kontekstu zaštite i unapređenja ljudskih prava.

Dominantan je stav da su građanska i politička prava individualna, a sva druga pripadaju kategoriji kolektivnih prava.

Građanska prava nalaze svoju svrhu u zaštiti pojedinca od arbitrarnog postupanja države. Ona regulišu odnos pojedinca i države, ističući autonomiju individue u tom odnosu, dozvoljavajući intervenciju države tek u mjeri nužnoj da osigura nesmetanu koegzistenciju jedinke u zajednici sa ostalim ljudima.

Politička prava podrazumijevaju prava pojedinca da postupa po svojoj volji kada se radi o njegovoj participaciji, zajedno sa ostalim članovima zajednice kojoj pripada, u upravljanju njome.

Mada je ideja ljudskih prava od početka bila tijesno vezana uz pojedinca kao njihovog titulara, vremenom je postalo očigledno da se ne može zanemariti činjenica njegove upućenosti na zajednicu u kojoj živi, i u kojoj se neka njegova prava mogu ostvariti tek u zajednici sa drugima. Koristeći svoju sopstvenu volju, pojedinac se udružuje u neku grupu, čime ostvaruje svoje individualno pravo na udruživanje, čime to isto pravo prima svoju kolektivnu dimenziju.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. god. u čl. 18 st. 1 predviđa da se pravo na izražavanje vjerskih uvjerenja može uživati pojedinačno ili u zajednici s drugima, dok čl. 27 istog pakta predviđa da se pravo etničkih, vjerskih i jezičkih manjina uživa u zajednici s drugima.

Postojanje društvenih grupa opravdava uvođenje kategorije kolektivnih prava koja osiguravaju integritet skupina (zajednica, kolektiviteta), a time posredno i integritet njihovih članova.⁵ Ako takva kolek-

⁵ D. Vukadin, *Individualna i kolektivna ljudska prava*, Sarajevo 2002, 22.

tivna prava posredno osiguravaju i integritet i najvažnija dobra pojedinca, može se govoriti o kolektivnim ljudskim pravima.⁶

Ona prava gdje se kao njihovi nosioci pojavljuju grupe ljudi nazivaju se grupna ili kolektivna prava. U kategoriju kolektivnih prava danas se najčešće svrstavaju: pravo naroda na samoopredjeljenje, prava manjina, veći dio ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, te prava solidarnosti. Mada kolektivna prava ističu poseban identitet neke grupe, kolektivna prava u krajnjem slučaju služe pravima pojedinih pripadnika grupe.

Liberalno shvatanje koje danas dominira zastupa stav da kolektivna prava služe ostvarivanju i očuvanju prava pojedinaca, u mjeri u kojoj to zahtijeva postojeće, pozitivno, pravo u odnosu na grupe. Ona ne smiju biti tumačena kao opravdanje za grupu da na osnovu njih odlučuje o pravima pojedinaca.⁷

Individualistički koncept zaštite ljudskih prava najbolje se ilustruje tretmanom prava manjina u međunarodnom pravu (čl. 27 Pakta o građanskim i političkim pravima). Ova odredba Pakta garantuje individualna prava pripadnika manjina, tj. svaka osoba – pripadnik etničke, vjerske ili jezičke manjine – ima pravo na svoj identitet kroz njegovanje, očuvanje i razvitak svoje različitosti, da se smatraju različitim, bez ikakve diskriminacije i nametanja volje bilo koje većine.

Tako, dolazimo do konstatacije o logičnosti ove stipulacije, jer ako se, s jedne strane, čini razumljivim da je istinski nositelj određenih prava skupina (manjina), kojoj je priznata zaštita, s druge strane ne bi imalo nikakvog smisla ako ta ista prava ne bi bila priznata pojedincima – članovima te skupine.⁸

S druge strane, pripadnici grupe mogu biti titulari prava koje pripada svim članovima grupe, što se odražava na status grupe kao takve. Dobru potvrdu za ovo daje Konvencija o zabrani i kažnjavanju zločina genocida. Mada joj je glavni predmet zaštita etničkih, rasnih i vjerskih grupa od rizika fizičkog uništenja (čl. 2), ona istovremeno štiti i svakog člana te grupe, pod uslovom da je cilj činjenja tog krivičnog djela – uništenje grupe.

Član 27 Pakta o građanskim i političkim pravima ne navodi manjinske skupine kao formalne titularne prava koje proklamuje, ali nagla-

⁶ M. Cerar ml., *Većrazsežnost človekovih pravic in dolžnosti*, Ljubljana 1996.

⁷ H. G. Fleck (ur.), *Prava manjina. Deklaracija liberalnih demokratskih načela o etnokulturnim i nacionalnim manjinama i starosjediocima*, Zagreb 2001, 11.

⁸ D. Vukadin, 30.

šava potrebu njihovog kolektivnog vršenja. Zbog ovoga, opravdano je da se tumačenju njegovog sadržaja dâ dvostruki učinak: s jedne strane to je zaštita grupa, a s druge, njenih članova – pojedinaca.⁹

Odnos individualnih i kolektivnih prava ne manifestuje se uvijek kao kohabitacija zasnovana na uzajamnom uvažavanju. Čest je slučaj, posebno kada je riječ o pravima manjina, da se kolektivna prava suprotstavljaju individualnim.

Grupa, i onda kada je manjinska, jača je od pojedinaca koji je sačinjavaju. Kao takva ona može, opravdavajući to zaštitom svoje stabilnosti, zahtijevati od svojih pripadnika djelovanje za opšte dobro, ali se može okrenuti i protiv sopstvenih članova ako njihovo ponašanje procijeni destabilizirajućim i neprihvatljivim.¹⁰ Grupa može kod svojih pripadnika insistirati, pa i prisiljavati ih, da poštuju određena etnička, vjerska, kulturna i sl. uvjerenja.¹¹

Primjeri za ovo puno se lakše daju naći u nedemokratskim, teokratskim i patrijarhalno-tradicionalnim društvima, ali i u izgrađenim demokratijama dešava se da manjinska grupa diskriminatorски arbitrira kod procjene da li je neki pojedinac njen član oslanjajući se na „sopstvene“ kriterije.¹²

Dok su kod individualnih prava jasno određeni i titular pravne obaveze i titular pravnog ovlaštenja, kod kolektivnih prava nije tako. Ne treba zaboraviti ni to da kolektivi i nastaju radi artikuliranja i lakšeg ostvarivanja ciljeva pojedinaca koji ih čine. Ako bi kolektiv postao titular pravnog ovlaštenja, bila bi to negacija pojedinca, a cijeli koncept ljudskih prava upravo na njemu počiva.

Rani liberali, kao Mil (*Mill*) ili Hobs (*Hobbes*), na primjer, i društvu poriču svojstvo entiteta. Ono je za njih tek zbir pojedinaca koje u težnji za vlastitom srećom vode strasti i nagoni. U međusobnoj borbi oni dolaze do racionalno utemeljenog zaključka da je regulisanje osnovnih i jednakih pravila u interesu cijelog društva. Tako, nastaju „društveni ugovori“ kojima se formiraju društvene grupe i društvo u cjelini.

⁹ F. Capotorti, „Are Minorities Entitled to Collective International Rights?“, u: Y. Dinsstein, T. Mala (eds.), *Protection of Minorities and Human Rights*, London 1992, 505–511.

¹⁰ W. Kyimlicka, *Multicultural Citizenship A Liberal Theory of Minority Rights*, *The Ambiguity of Collective Rights*, 35.

¹¹ *Ibid*, 36.

¹² V. Dimitrijević, M. Paunović, *Ljudska prava*, Beograd 1997, vid. slučaj: *Lovelace vs. Canada*, 359–360.

I savremena liberalna politička teorija ostaje dosljedna u svojoj namjeri da jedan univerzalni korpus prava izvede iz koncepta autonomne jedinice, a njen najbolji predstavnik je Dž. Rols. (*J. Rawls*).

Tumačenje kolektivnih prava sa namjerom utvrđivanja njihovog prioriteta i dominacije u odnosu na prava individue, kao pripadnika kolektiviteta, uvijek vodi do konfliktnih i društveno degradirajućih političko-pravnih rješenja, posebno u širim multietničkim i generalno multikulturalnim zajednicama.¹³ Takva rješenja imaju cilj da izvrše prenos ljudskih prava sa pojedinca na kolektiv, namećući svoje interese i ciljeve pojedincu, instrumentalizirajući ga, onemogućavajući mu tako da određuje svoj sopstveni identitet i svoje životne ciljeve.

3. KULTURNA PRAVA

Aktuelnost multikulturalizma kao društvenog pokreta i društvene teorije ponovo je u žižu teorijskih rasprava vratila fenomen kolektivnih prava i još jednom oživjela sve kontroverze koje ga prate.

Kulturna prava našla su svoje mjesto u okviru druge generacije ljudskih prava. Međutim, pojedina kulturna prava, kao pravo na obrazovanje npr., bliža su građanskim i političkim, nego ekonomskim i socijalnim pravima u svojoj kategoriji. Neka druga kulturna prava, poput prava da se uživa u dobrobiti naučnog napretka, po svojoj su suštini slična pravima treće generacije.

Ove dodirne tačke kulturnih prava sa svakom od generacija ljudskih prava predstavlja još jedan dokaz „nedjeljivosti, međuzavisnosti i međusobne povezanosti“ svih ljudskih prava.¹⁴

Kulturna prava mogu biti shvaćena i kao pojedinačna i kao grupna prava. Ovaj dualizam kulturnih prava tumači se kao specifičnost druge generacije ljudskih prava, koja je „između“ dominantno individualnih prava iz prve generacije i dominantno kolektivnih prava iz treće generacije zadržala svojstva i jedne i druge. Ta karakteristika u sebi nosi određene napetosti, što se vidi u različitim, međusobno suprotstavljenim, konceptima njihove legitimacije.

Kulturna prava mogu se realizovati samo na temelju ljudskih prava pojedinaca. To je uporište od koga polazi koncept kulturnih prava kao individualnih prava, koje zastupaju i međunarodni dokumenti. Član

¹³ D. Vukadin, 34.

¹⁴ Bečka deklaracija s Konferencije UN o ljudskim pravima iz 1993, vid. I. Simović-Hiber, B. Milinković, „Kulturna prava“, *Kulturna prava*, Beograd 1999, 112.

27 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, pored ostalog, navodi i pravo pripadnika manjina da uživaju svoju kulturu.

Suprotan koncept zastupa stav da se ova prava ne mogu efektivno realizovati kao individualna. Kultura se ne može uživati i razvijati na temelju individualnih prava pojedinaca, već je to moguće jedino ako i skupina kao takva ima određena prava.¹⁵

Kolektivni karakter kulturnih prava znači da njihova realizacija ima posljedice kako za članove grupe, tako i za kolektiv kao cjelinu.

Opredjeljenje za kolektivitet kao subjekt prava odmah kreira problem njegove precizne identifikacije. Pristalice novog koncepta grupnih ili kolektivnih prava odbacuju radikalni individualizam. Oni zastupaju stav da se ljudi mogu realizovati samo ako su povezani sa nekom zajednicom, prihvatajući njene vrijednosti.

Ima li opravdanje insistiranje na kategoriji kolektivnih prava? Ako grupe doživljavamo kao zbir pojedinaca i izraz njihovih partikularnih interesa, onda nam kategorija kolektivnih prava nije potrebna. Ovome ide u prilog princip jednakosti među ljudima koji se zasniva na načelu univerzalnih prava, nezavisnih o bilo kojoj pripadnosti. Odatle, proizlazi stav da se samo zaštitom prava pojedinaca mogu štititi i prava grupe.

Majkl Hartni¹⁶ (*Michael Hartney*) u tom smislu konstatuje da identitet nekog pojedinca ne zavisi ni od kakve zajednice. To potvrđuje primjerima imigranata koji su u novoj sredini promijenili svoju vjersku pripadnost, a da to na njihov identitet nije ostavilo posljedice.

Oštar kritičar koncepta kolektivnih prava je Brajan Beri (*Brian Barry*). Po njegovom mišljenju, koncept građana-državljana koji u okviru nacionalne države ostvaruju građanska, politička i socijalna prava predstavlja primjerenu i stvarnu alternativu multikulturnom državljanstvu.

Prema konceptu građanskog državljanstva ili državljanskog građanstva¹⁷ koji je formulisan u XVIII vijeku, svaki pojedinac uživa jednaka zakonska i politička prava i niko ne može imati posebna prava po osnovu pripadanja grupi.

¹⁵ D. Vukadin, 40; V. Dimitrijević, M. Paunović, 384.

¹⁶ M. Hartney, „Some Confusions Concerning Collective Rights“, u: W. Kymlicka (ed.), *The rights of Minority Cultures*, Oxford 1995, 2006–2008.

¹⁷ Engleski pojam *citizenship*.

Ako je individualno pravo jedne osobe legitimirano aspektom njenog interesa kao dovoljnim razlogom za nametanje dužnosti drugim ljudima, za kolektivno pravo uz to treba da interesi u javnom dobru moraju biti interesi pojedinaca kao članova određene grupe i da interes nijednog člana te grupe u javnom dobru nije dovoljan po sebi da opravda nametanje dužnosti drugim pojedincima.¹⁸ Ova definicija kolektivnih prava dobila je naknadnu korekciju: da bi nastala kolektivna prava nije dovoljna puka kumulacija interesa, potrebno je da ti interesi budu dovoljno značajni.¹⁹

Terminološkoj nepreciznosti, koja dodatno zbunjuje i otežava legitimaciju pojma kolektivnih prava, dodatno doprinosi i pominjanje prava određenih kategorija. Riječ je o pravu koje ima veći broj osoba koje pripadaju nekoj kategoriji, ali ne o kolektivnom pravu već o individualnom svake osobe koja toj kategoriji pripada.

Za razliku od prava kategorije, gdje u ostvarivanju prava nema međuzavisnosti, u realizaciji prava grupe nemogućnost nekih članova da ostvare svoja prava odraziće se na ostvarivanje prava ostalih.

Razlikovanje pojma grupe i kategorije treba zasnivati na intenzitetu njihove povezanosti. Kategoriju bi činili oni koji igrom slučaja dijele neko svojstvo koje im je zajedničko, dok pripadnici grupe imaju svijest o svojim posebnim osobinama.

Jedna razvijenija definicija definiše grupu prema: a) sposobnosti stvaranja unutrašnjih normi kolektivne solidarnosti, koje su mimo i izvan domena politike i prava; b) posjedovanju specifične kulturne ili slične tradicije, koja je osnov njihovog samoodređenja; c) potrebi ili želji da se pripada kolektivu, prema formuli „pripadam tamo jer hoću da pripadam tamo“.²⁰

Pitanje titulara kulturnih prava pobuđuje poseban interes. To se pitanje odnosi na mogućnost izbora određene kulturne orijentacije, što se doživljava kao individualno pravo. Izbor kulturnog identiteta podrazumijeva slobodu izbora grupnog identiteta ili kulturne zajednice. U ovom slučaju, i uživanje grupnih kulturnih prava shvata se kao individualno ljudsko pravo.

¹⁸ J. Raz, *The Morality of Freedom*, Oxford 1986, 208.

¹⁹ D. Miller, „Group Rights, Human Rights and Citizenship“, *European Journal of Philosophy*, Vol 10, No. 2, 2002, 184.

²⁰ C. J. Friedrich, *The Concept of Community in the History of Political and Legal Philosophy*, The Liberal Art Press, New York 1959, 23–24.

U multietničkim zajednicama, grupni (kolektivni) kulturni identitet dobija funkciju političkog identiteta, što najčešće vodi njegovoj negativnoj instrumentalizaciji.

Najveća opasnost pri određivanju kulturne zajednice prijeti od njenog poistovjećenja sa etničkom zajednicom. U tom slučaju, kulturni pluralizam pretvara se u etnički, neminovno se prenosi na naglašeno politički teren, a razlika između kulturnih i političkih prava se postepeno gubi.

Legitimaciju kolektivnih prava najlakše je potražiti u njihovom zakonskom normiranju. Kolektivna prava iz praktičnih razloga traže svoju legitimaciju u okviru korpusa građansko-državljskih prava, čime se želi proširiti katalog prava građana, državljana jedne zemlje u cilju njihove potpunije lične realizacije, koliko i sa namjerom postizanja i podizanja standarda dobrog života.

Na ovom nivou legitimiranja kolektivnih prava treba prihvatiti činjenicu da je standard garantovanih prava od države do države različit, ali da je, što treba naglasiti, on u načelu isti za sve državljane. Kako će se taj nivo jednakosti u pravima ostvarivati zavisi od konkretnih okolnosti i specifičnosti kategorije na koju se primjenjuje. Specifičan pristup za ostvarivanje ovih prava, ne traži se po sebi, on je način ostvarivanja jednakosti građana/državljana.

Nekada su zahtjevi koji se postavljaju u ovom smislu kontroverznog karaktera, a kako će biti shvaćeni zavisi od toga kako je zahtjev protumačen. Dobar primjer koji ovo potvrđuje su zahtjevi za nastavu na maternjem jeziku za djecu manjinske grupe. S jedne strane, to se može pravdati nepoznavanjem većinskog jezika, što ih čini neravnopravnim u procesu praćenja nastave. S druge strane, taj zahtjev može se pravdati nastojanjem da se u grupi očuva specifična kulturna različitost, mada se djeca nesmetano služe većinskim jezikom. Problem nastaje i kod određivanja sadržaja prava.²¹ Kolektivna prava, kada svo-

²¹ „... Nije jasno na šta se može odnositi pravo grupe na jezičnu zasebnost. Da li na upotrebu jezika u školama i do koje razine, ili/i u javnim ustanovama, masovnim medijima (kojima, u kojoj mjeri)? Drugo, kako legitimirati zahtjev za različitošću u okviru koncepta građanskog državljanstva? (...) Većina može razumjeti da je vjersko školovanje važno za održavanje manjinske vjere i time kulture, ali se na mora složiti da vjerske škole zaslužuju javnu potporu prije nego mnoge druge aktivnosti potrebne drugim grupama. K tome se može tvrditi da su se članovi manjinskih kulturnih (vjerskih, jezičkih) grupa (kad je riječ o imigrantima) našli u toj situaciji po svom slobodnom izboru (odlukom o migriranju).“ – M. Mesić, „Prijeperi oko kolektivnih (kulturnih) prava“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 3/2007, 537.

ju legitimaciju traže u kontekstu građanskih-državljskih prava, u tome imaju uspjeha ukoliko mogu potvrditi svoju nužnost za ostvarivanje načela jednakosti.²²

Koncept koji je u legitimiranju kategorije kolektivnih prava najbliži individualnom liberalnom stavu zagovara Vil Kimlika (*Will Kymlicka*). Po njegovom mišljenju, problem je nastao kada se pojam kolektivnih prava proširio na sadržaje koji su ga učinili besmislenim. Ono što je za neke autore izvor kontroverzi, za Kimliku je rješenje problema: u mnogim oblicima grupno diferenciranih građansko-državljskih prava kao njihovi beneficijari se pojavljuju pojedinci. To je razlog zašto i uvodi pojam „grupno diferenciranih prava“ i tri njegove kategorije:

1. Prava na samoupravu (politička autonomija, federalizam za „nacionalne manjine“, a ekstremni oblik ovog prava je pravo na samoodređenje);
2. Polietnička prava (koja se sastoje u očuvanju posebnosti raznih manjina, bez diskriminacije u široj zajednici, kao i u efektivnom vršenju zajedničkih prava građana);
3. Prava na posebnu predstavljenost (afirmativna akcija, grupna predstavljenost, pravo na određeni broj mjesta u predstavničkim tijelima sa ciljem zastupanja prava etničkih i marginalnih grupa).²³

Usvajanje Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda 1981. godine najviše je doprinijelo afirmaciji treće generacije ljudskih prava, prava solidarnosti. Ni prava solidarnosti nisu izbjegla antinomiju gledišta o svom individualnom i kolektivnom karakteru. Između dva suprotna koncepta pojavio se treći, relativizirajući, koji pravima solidarnosti priznaje i individualni i kolektivni karakter. Ono što ide u prilog kolektivnom karakteru ovih prava je nesporna tvrdnja da se ova prava mogu uživati samo u zajednici sa drugima, te da ih pojedinci sami ne mogu efikasno ostvarivati.

S obzirom na deklaratorni karakter koji ova prava imaju, na nužnost njihovog kolektivnog vršenja i zaštite, te nemogućnost njihove efikasne zaštite od strane pojedinca u svojstvu titulara, njihov status kao ljudskih prava za mnoge je sporan.

²² Vid. D. Miller, 189–192.

²³ W. Kymlicka, *Multikulturalno građanstvo, Liberalna teorija manjinskih prava*, Zagreb 2003, 42–51 i 53.

4. ZAKLJUČAK

Individualna i kolektivna prava egzistiraju jedna pored drugih i međusobno su tijesno vezana. Mnogi oblici grupnih prava, u oba aspekta njihove primjene – individualnoj i kolektivnoj – široko su prihvaćeni. Grupno diferencirana prava ne proturječe liberalnoj ideji jednakosti jer jedino kroz njih može se artikulirati heterogena javnost, čime se društvena raznolikost priznaje i potvrđuje.

Uz pretpostavku da grupe nisu same sebi cilj, već nastaju u svrhu artikulacije i ostvarivanja volje svojih članova, jasno je da one imaju instrumentalni karakter, odnosno da su kolektivna prava deducirana iz prava pojedinaca kao pripadnika kolektiva. Ova tvrdnja ne dovodi u pitanje pravni karakter kolektivnih prava, ali ostavlja otvorenim pitanje koliko se ona mogu smatrati istinskim ljudskim pravima.

Professor Dr. Mirjana Nadaždin Defterdarević

Faculty of Law University „Džemal Bijedić” in Mostar

INDIVIDUAL AND COLLECTIVE HUMAN RIGHTS – CONTROVERSIES OF A DIVISION

Summary

The significance, number and diversity of human rights call for their classification. Different classifications have been devised, in the absence of a generally accepted unique criterion. The distinction between individual and collective human rights, depending on who is entitled to them, is the most controversial one.

Mainstream thinking on human rights, present in orthodox liberal theories, interprets human rights as inherently individual. The movement and theory of multiculturalism are more and more vociferous on collective rights which often imply the right of collective entitlement.

In essence, every right has a collective dimension. This statement opens a question whether collective (group) rights can be conceptualised from the point of view of the liberal theory of social justice based on the egalitarian principle of equality of individuals?

If we do accept collective rights as socially justifiable and theoretically founded, the question remains as to whether the entitlement to these rights is by individual members and/or a group entity, and this is especially a dilemma regarding cultural rights.

Key words: *Human rights; Individual rights; Collective rights; Group rights; Cultural rights.*